

The author specifies the main functions (feedback, estimate, communicative, constructive, informative, prognostic) and the algorithm of pedagogical diagnosing that consists of: defining of the object (subject), purpose and objectives of pedagogical diagnostic; formulating a hypothesis and its gradual verification; choice of diagnostic means (criteria, levels, methods); information acquisition about the object and the subject (comparing the actual state of the object with standard and optimal) which are explored; analysis, systematization and classification of the received information; synthesis of diagnosed object's (subject's) components that based on the verified information analysis; forecasting the prospects of its further development; grounding and evaluation of pedagogical diagnosis and its practical application.

The levels of pedagogical diagnostic (component, structural and system diagnostics, forecasting) are given in the article. The features of pedagogical diagnostic in accordance with individual and developmental educational model are analyzed.

Keywords: pedagogical diagnosis; the methodological basis of pedagogical diagnostic; individual and developmental educational.

Рецензенти:

Н. Бібік – д. пед. н., проф.
О. Матвієнко – д. пед. н., проф.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2015

Прийнято до друку 26.11.2015

УДК 316:342.1(477)

Тетяна Поспелова
ORCID ID 0000-0002-8927-3026

МЕТОДОЛОГОГІЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті визначено вихідні методологічні передумови державного регулювання у сфері людського розвитку, що базуються на поєднанні інституційної теорії та системно-синергетичного підходу; соціокультурному вимірі людського розвитку; аналізі нормативно-правового забезпечення та методології оцінки людського розвитку в Україні.

Ключові слова: інституціоналізм; людський потенціал; людський розвиток; самоорганізаційні процеси; системно-синергетичний підхід; трансформація суспільства.

Вступ. Соціальну спрямованість національної економіки закріплено в Конституції України, де людину проголошено найвищою цінністю. У 2000 р. на Саміті Тисячоліття в Нью-Йорку Україна підписала Декларацію і взяла на себе зобов'язання досягти Цілей Тисячоліття до 2015 р. Фактори, які дозволяють досягти інтелектуального та інклюзивного зростання в Європейському Союзі, підкреслюють зв'язок між заснованою на знаннях економікою, освітою і згуртованістю суспільства. Нині економічний та соціальний розвиток досягається, насамперед, завдяки знанням факторам, які акцентують перевагу солідарного шляху до суспільства знань (Dudova Iveta, 2013, с. 30). Першочерговими завданнями національного розвитку визнано забезпечення збереження людського потенціалу в Україні та створення безпечного середовища для його подальшого розвитку. Міністерством економіки України разом із Проектом програми розвитку ООН «Цілі розвитку тисячоліття – Україна» у 2010 р. здійснено перегляд національних цілей і підготовлено онов-

лену систему завдань та індикаторів з огляду на специфіку національного розвитку в посткризовий період і виклики сучасного глобального розвитку. Ці орієнтири закладені в Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» (Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015), Програми діяльності Кабінету Міністрів України (Постанова Верховної Ради України від 11 грудня 2014 р. № 26-VIII), Угоді про коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна» від 21 листопада 2014 р. Успішність реалізації окреслених цілей значною мірою залежить від забезпечення виконання рішень, створення системи комплексного впровадження визначених заходів та управління змінами. Це потребує цілеспрямованої розробки й удосконалення механізмів державного регулювання у сфері людського розвитку. Між тим, як зазначає В. Огнев'юк: «Найперше, що маємо зробити, – це забезпечити перехід до управління на основі аналітики, виявлення негативних і позитивних тенденцій, ефективного використання всіх ресурсів та вихід на прогнозовані і передбачувані результати»

(Огнев'юк В. О., 2014, с. 64).

Ситуація ускладнюється тим, що Україна за останні десятиліття пережила повне соціальне, економічне та політичне переродження, як і багато інших пострадянських країн. Колишнє егалітарне суспільство змінилося суспільством, якому притаманний дуже високий ступінь нерівності як економічної, так і соціальної, політичної, культурної. Серед науковців немає єдиного підходу щодо того, з якого і в який тип трансформується українське суспільство (Заславская Т., 2005, с. 16).

Зовнішня агресія, розв'язання озброєного конфлікту на теренах України призвели до нових викликів, появи нових груп ризику: військовослужбовці, вимушені переселенці, постраждали та ін. Наявні соціально-економічні тенденції викликають необхідність глибокого аналізу й осмислення особливостей трансформаційних процесів українського суспільства, пошуку нових підходів, засобів розв'язання накопичених проблем, розробки методологічної основи державного регулювання у сфері людського розвитку в умовах трансформації українського суспільства.

Метою статті є дослідження методологічних основ державного регулювання у сфері людського розвитку в умовах трансформації українського суспільства.

Інституціональний напрямок дослідження. Інституціональну структуру суспільства утворює сукупність інститутів, яка, в свою чергу, є основою суспільного устрою. Тому інституціональний напрямок економічних, соціологічних і політологічних досліджень одержав в останні роки широкого розвитку. Інституціональна теорія займається вивченням принципів функціонування соціальних систем у взаємозв'язку з діяльністю індивідів та суспільства. Передумовами виникнення інституціоналізму є політична та економічна нестабільність у світі, поява суперечностей та соціальних конфліктів. Ці обставини стали поштовхом до більш широкого використання постулатів інституційної теорії для вирішення нагальних проблем сучасного суспільства та розвитку нових реформістських концепцій державного управління

Використання постулатів інституційної теорії дозволило визначити інститути людського розвитку як сукупність норм суспільної поведінки, правових засад, форм суспільного устрою, спрямованих на забезпечення людського розвитку. Протягом людського життя інститути, які діють у суспільстві, виконують функції інформування, виховання, мотивації, формування ставлення до певних видів діяльності, сприяння або протидії реалізації людиною окремих потреб, інколи всупереч розвитку особистості (Заславская Т., 2005, с. 16).

Соціальний інститут є головним агентом соціальних змін. Людина, або групи людей, можуть впливати на хід суспільного розвитку

(коли не йдеться про політичну революцію) лише через інституціоналізовані форми діяльності, які спрямовуються й координуються в межах певних ціннісно-нормативних комплексів. Тобто розвиток суспільства відбувається через розвиток соціальних інститутів і налагодження регламентованих соціальних зв'язків.

Д. Норт у складі інститутів виділяв три основні складові: 1) формальні правила (конституції, закони, адміністративні акти); 2) неформальні правила (соціальні норми: моральні, звичаєві, норми-традиції, неписані кодекси честі, тощо); 3) механізми примусу, що забезпечують дотримання правил (суди, поліція, інспекції тощо) (North D., 1990, P. 40). Неофіційні обмеження представляють собою звичаї, традиції та кодекси поведінки неформально прийняті в даному суспільстві. Офіційні правила є формально закріпленими й можуть змінюватись шляхом прийняття політичних або юридичних рішень. Як правило, в офіційних правилах закріплені й механізми примусу. Офіційні правила легше підлягають аналізу та вдосконаленню ніж неофіційні.

В оптимальному варіанті суспільні інститути забезпечують домінування ефективних форм активності в суспільстві, а в допустимому – соціально прийнятних. В українському суспільстві спостерігається аномія інститутів людського розвитку, що супроводжується: втратою ними мети власної діяльності та послаблення регулюючого впливу на поведінку людини; відсутністю чіткості у визначенні соціальних норм і, як наслідок, послаблення механізму соціального контролю й підвищення соціального напруження (Головаха Є., Паніна Н., 2001, с. 3-24).

Р. Капелюшков звертає увагу що у кризові моменти соціальної історії розбалансованість між складовими соціальних інститутів стає найбільш помітною. З його точки зору, у перехідних суспільствах відбувається деформалізація інституційного простору, оскільки формальні «правила гри» відходять на другий план, поступаючись місцем неформальним стосункам (Капелюшков Р., 2000, с. 143).

Методологічні засади теорії самоорганізації. «Класична» методологічна лінія інституційної теорії не містить адекватного інструментарію для аналізу самоорганізаційних процесів інституційної системи людського розвитку, врахування якої є необхідним у процесі розробки комплексного механізму державного регулювання у сфері людського розвитку. Застосування методологічних засад теорії самоорганізації дає можливість охарактеризувати інституційну систему людського розвитку як живу, динамічну, відкриту системно-структурну цілісність, якісна специфіка якої є багатовимірною, розвиток має нелінійний характер і неоднозначно детермінується її попередньою

історією, здатну резонансно реагувати на впливи зовнішнього і внутрішнього середовища, виявляючи неможливу, з точки зору лінійних законів, здатність до структурної самоорганізації. Внутрішнє середовище інституційної системи людського розвитку є потенційним носієм майбутніх форм її організації. У ньому вже прихований «передіснує» спектр можливих напрямів еволюції системи, її майбутніх структур. Вони задані внутрішніми властивостями інституційної системи. Такі наперед-задані структури, що визначають потенційні майбутні стани системи, в теорії самоорганізації отримали назву «атракторів порядку» (від англ. «attract» – притягувати), оскільки «притягують» самоорганізаційні процеси системи і у випадку перемоги того чи іншого атрактора визначають її майбутній стан або зразок впорядкування, концентрованим описом якого слугує переміщений атрактор. За Л. Бевзенко, атрактивні структури це «локальні зони підвищеної соціальної впорядкованості», а механізми такої локалізації, носять переважно культурний характер (Бевзенко Л., 2002. с. 198)

Синергія підходів до аналізу інституційного середовища людського розвитку. Пропонуємо новий методологічний підхід, який одночасно поєднує досягнення інституційної теорії та системно-синергетичного підходу й дозволяє виокремити три складові інституційного середовища людського розвитку: формальні правила; неформальні правила; самоорганізаційні атрактивні структури. Атракторами людського розвитку можуть виступати культурні архетипи, міфи, політичні доктрини, ідеї, символи, укорінені у суспільній свідомості, а також суб'єкти політики, персоніфіковані або інституційні, які їх уособлюють (суспільно-політичні лідери, партії, рухи тощо). Носієм атрактора може бути як харизматична особистість так і група людей ідеї яких ще не визнані ні на формальному, ні на неформальному рівні в соціумі, а тому не знайшли відображення у формальних та неформальних нормах. У найкращому випадку, це можуть бути ідеї передових шарів та прошарків суспільства які ще не засвоєні більшістю членів суспільства. У найгіршому, ідеї асоціальних особистостей, кількість яких збільшується у період суспільних трансформацій.

Кожна складова як формальні правила так і неформальні та самоорганізаційні атрактивні структури має вагомий вплив на людський розвиток. Найкращою є ситуація, коли всі складові резонують і мають односпрямовані вектори розвитку, за якої держава витрачає менше зусиль на управління. У ситуації, коли вектори розвитку не збігаються, домінують самоорганізаційні форми, державне регулювання стає неефективним і діяльність інститутів людського розвитку має дисфункціональний характер. Для самоорганізаційних процесів немає здорових і нездорових порядків, поганих або гарних атракторів. У процесі

самоорганізації реалізуються ті, що вже наявні в середовищі. Тому під час розробки комплексного механізму державного регулювання у сфері людського розвитку необхідно досліджувати та враховувати як формальні правила, так і неформальні й самоорганізаційні атрактивні структури.

Формальні правила аналізуються шляхом вивчення нормативно-правового забезпечення людського розвитку. Дослідження неформальних правил та самоорганізаційних атрактивних структур відбувається за допомогою соціокультурного виміру. При цьому розглядаються, насамперед, основоположні цінності та домінуючий тип соціального характеру. Концепція соціального характеру була розроблена в соціології, для пояснення взаємодії між індивідом і суспільством, виявлення ролі психологічного чинника в соціальному процесі. Соціальний характер віддзеркалює цінності, зумовлює думки, почуття та дії його носіїв. Які ідеї знайдуть підтримку в суспільстві, залежить від специфічних потреб та цінностей людей найпоширенішого соціального характеру.

Доцільно в контексті державного регулювання у сфері людського розвитку використовувати класифікацію Е. Фромма (Фромм Еріх), за якої із домінуючого способу ставлення до себе, іншої людини й світу взагалі соціальні характери поділені на два типи: характери з неплідною й характери з плідною орієнтацією. Неплідні характери мають однакову «цінність» у контексті державного управління, оскільки активність їх представників має ірраціональний характер. В її основі лежить не віра у власні сили та прагнення до реалізації потенціалу, а реакція на тривогу (гостру або хронічну, свідому чи ні). Це може бути заздрість, ненависть, мазохізм, жадібність тощо. В основі суджень лежать стереотипи. Превалювання неплідного типу соціального характеру негативно впливає на суспільство, оскільки в найгіршому варіанті призводить до антисоціальних та незаконних проявів, а в усіх інших – до патерналістських настроїв. Водночас характер з плідною орієнтацією спонукає людину до повної реалізації власного потенціалу. В термінології теорії систем саме домінуючий тип соціального характеру наперед визначає перемогу тієї чи іншої самоорганізаційної атрактивної структури.

Якість соціально-групової структури суспільства характеризується: рівністю можливостей громадян реалізувати свої здатності й особисті ресурси; заохоченням більш складних, відповідальних та ефективних видів діяльності й позначається на ціннісно-мотиваційному підґрунті людського розвитку. Комплексне дослідження формальних, неформальних правил та самоорганізаційних атрактивних структур; оцінка як умов людського розвитку, так і ціннісно-мотиваційного підґрунтя дасть змогу визначити ефективність інституційної системи, якість соціально-групової структури

суспільства й рівень розвитку людського потенціалу, а, відповідно, зробити висновок про особливість і напрям трансформаційних процесів українського суспільства.

Проведений аналіз нормативно-правової бази показав, що в Конституції України гарантовано як право на вільний розвиток особистості, так і задекларовано необхідні для нього умови: право на гідний рівень життя, довголіття, освіченість. Ці норми Конституції набули подальшого розвитку в законах, що регулюють людський розвиток. Однак необхідно зазначити, що деякі законодавчі акти залишилися у спадок від Радянського Союзу, наприклад «Кодекс законів про працю України» (діє від 10 грудня 1971 р.), Закон України «Про освіту» (чинний від 4 червня 1991 р.), інші розроблялись у період переходу до ринкової економіки, тому не відповідають на запити сучасності, наприклад «Про охорону праці» (чинний від 1992 р.), «Про оплату праці» (чинний від 1995 р.) та ін. Крім того, нормативно-правова база України переобтяжена великою кількістю законодавчих актів, які іноді суперечать один одному або мають декларативний характер, наприклад, закони України «Про межу малозабезпеченості», «Про прожитковий мінімум». Відсутній єдиний законодавчий реєстр, який давав би змогу орієнтуватись у правовому полі. За цих умов доцільно спростити законодавчу базу шляхом прийняття кодифікованих єдиних нормативно-правових актів, що охоплюватимуть усі матеріальні та процесуальні норми за основними напрямками людського розвитку, будуть зручними в користуванні та інтегрованими у загальний масив нормативно-правових актів України. До таких кодифікованих нормативно-правових актів пропонується віднести: оновлений Кодекс законів про працю, Основи підприємницької діяльності в Україні, Кодекс законів із соціального захисту, Кодекс законів про охорону здоров'я, Кодекс законів про освіту.

Актуальні правові відносини в нашій державі йдуть у розріз із законотворенням та самоорганізаційною стороною інституційного середовища, що утворилося після розпаду СРСР. Нові самоорганізаційні форми виникли значно раніше, незалежно від прийняття або неприйняття нових законів, та існують у вигляді різних неформальних правових норм і порядків. Це право не має писаних законів, але воно є визначальним. Такі «альтернативні» правовим самоорганізаційні процеси характерні для всіх складових людського розвитку: освіти, зайнятості, матеріального добробуту, охорони здоров'я, соціального забезпечення й лінгвістично закріплені в таких поняттях, як: «дах», «відкат», «хабар», «домовленість» тощо. Причини названих форм самоорганізаційних процесів криються у домінуючому в українському суспільстві неплодному типі соціального характеру, що характеризується такими рисами: нестачею правової свідомості (сформувалася історично під

час становлення української державності), групоцентричними орієнтаціями, коли цінність має не людина, а її належність до певної групи (наслідок тоталітарної радянської системи, коли головними були клас, партія, комуністичне суспільство, а всі, хто навколо, – вороги, проти яких допустимі будь-які засоби боротьби); прагненням людини лише до власної зручності, вигоди й суто споживацьким ставленням до інших (результат розвитку ринкових відносин). Ситуація ускладнюється тим, що проголошення деідеологізації в Україні призвело до втрати державою контролю за ідеологічними процесами в суспільстві, створення ідеологічного вакууму, який заповнився ідеологіями діаметрально протилежних орієнтацій, які доволі часто не відповідають суспільним потребам.

Українська національна методика розрахунку індексу регіонального людського розвитку спирається на вимірювання зовнішніх (або об'єктивних) чинників, що здебільшого характеризують соціально-демографічний і соціально-економічний компоненти людського потенціалу. Водночас суб'єктивні чинники (ціннісно-мотиваційне підґрунтя людського розвитку та самоорганізаційні процеси інституційного середовища), що характеризують соціокультурний і діяльнісний компоненти людського потенціалу, недостатньо досліджуються. Пропонується методику оцінки людського розвитку вдосконалити шляхом введення додаткових показників, що характеризують ціннісно-мотиваційне підґрунтя людського розвитку та самоорганізаційні процеси, отриманих на основі проведення соціологічних спостережень, а саме: ключові соціально-психологічні риси соціального характеру; ступінь задоволеності різними аспектами життя; життєві пріоритети та значимість професійної й суспільної діяльності; суспільно вагомі цінності.

Висновки. Визначено вихідні методологічні передумови формування концепції комплексного механізму державного регулювання у сфері людського розвитку в умовах трансформації українського суспільства, що базуються на одночасному поєднанні досягнень інституційної теорії та системно-синергетичного підходу, завдяки чому виокремлено три складові інституційного середовища людського розвитку: формальні правила; неформальні правила; самоорганізаційні атрактивні структури. Доведено, що в процесі розробки комплексного механізму державного регулювання у сфері людського розвитку необхідно досліджувати та враховувати як формальні правила, так і неформальні та самоорганізаційні атрактивні структури. Формальні правила аналізуються шляхом вивчення нормативно-правового забезпечення людського розвитку. Дослідження неформальних правил та самоорганізаційних атрактивних структур відбувається за допомогою соціокультурного виміру.

Література

1. **Бевзенко Л. Д.** Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций / Л. Д. Бевзенко. – К.: Ин-т социологии НАНУ, 2002. – С. 193–243.
2. **Головаха Є.** Соціальні зміни в Україні: пострадянська деінституціоналізація і особливості становлення нових соціальних інститутів / Є. Головаха, Н. Паніна // Політична думка. – 2001. – № 4. – С. 3-24.
3. **Заславская Т. И.** Человеческий потенциал в современном трансформационном процессе / Т. И. Заславская // Общественные науки и современность. – 2005. – № 3. – С. 5-16. – Библиогр.: с. 16.
4. **Капелюшков Р.** «Где начало того конца?» (К вопросу об окончании переходного периода в России) / Р. Капелюшков // Вопросы экономики. – 2000. – № 1. – С. 143.
5. **Огнев'юк В. О.** Освітня політика як державний пріоритет / Віктор Огнев'юк // Освітologia. – 2014. – III. – С. 59-65.
6. Психология и психоанализ характера: Хрестоматия по психологии и типологии характеров. – Самара: Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2005. – 640 с.
7. **Dudova I.** Human and social capital in condition of intelligent and inclusive growth / Iveta Dudova // Economic Annals-XXI. – 2013. – 7-8(1). – P. 30-33, doi: 10.1257/000282804322970751 9 (eng).
8. **North D. C.** Institutions, institutional change and economic performance. Cambridge / D. North. – 1990. – 180 p.

Tatiana Pospiełowa. METODOLOGICZNE PODSTAWY PAŃSTWOWEJ REGULACJI W ZAKRESIE ROZWOJU LUDZI W WARUNKACH TRANSFORMACJI UKRAIŃSKIEGO SPOŁECZEŃSTWA

W artykule omówiono metodologiczne przesłanki kształtowania koncepcji mechanizmu państwowych regulacji w zakresie rozwoju ludzi w warunkach transformacji społeczeństwa ukraińskiego. Podstawą regulacji jest jednoczesne zastosowanie osiągnięć teorii instytucjonalnej teorii oraz podejścia systemowo-synergetycznego. Wyróżniono trzy komponenty instytucjonalnego rozwoju środowiska ludzi: formalne reguły; nieformalne reguły; atrakcyjne struktury samoorganizujące się. Uznano, że w trakcie opracowywania wielostronnych regulacji państwowych należy badać i uwzględniać zarówno wymogi formalne, jak i nieformalne oraz atrakcyjne struktury samoorganizacji. Formalne reguły określone są m.in. na podstawie analiz normatywno-prawnych rozwoju ludzi. Badanie nieformalnych reguł i struktur samoorganizacji odbywa się z uwzględnieniem wymiaru społeczno-kulturalnego.

Słowa kluczowe: potencjał ludzki; rozwój ludzi; komponenty instytucjonalne; procesy samoorganizacyjne; podejście systemowo-synergetyczne; transformacja społeczeństwa.

Tetiana Pospielova. METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF PUBLIC REGULATION IN THE SPHERE OF HUMAN DEVELOPMENT UNDER THE TRANSFORMATION OF THE UKRAINIAN SOCIETY

The article deals with the initial methodological prerequisites for the formation of the conception of complex mechanism of public regulation in the sphere of human development under the transformation of the Ukrainian society based on the simultaneous combination of the achievements of the institutional theory and systematic and synergetic approach. Thus there singled out the three components of the institutional environment of human development: formal rules; informal rules; attractive self-organizing structures. It is proved that it is necessary to investigate and consider both formal rules and informal ones and self-organizing attractive structures as well in the process of elaborating a complex mechanism of public regulation in the sphere of human development. Formal rules are analyzed by studying normative legal documents concerning human development. The research of informal rules and self-organizing attractive structures is conducted through socio-cultural dimension. The Ukrainian national methods of calculating the index of regional human development is based on the measurement of external (or objective) factors that mostly characterize the socio-demographic and socio-economic components of human potential. However, subjective factors (valuable and motivational basis of human development and self-organizing processes of institutional environment) that characterize the sociocultural and activity-based components of human development, are not investigated sufficiently. The author proposes to improve methods for human development assessment by introducing additional indicators that characterize the valuable and motivational basis of human development and self-organizing processes derived from sociological observations, namely: main socio-psychological features of a social character; the level of satisfaction with various aspects of life; priorities in life and the importance of professional and social activities; socially significant values.

Keywords: human potential; human development; institutional theory; self-organizing processes public administration; public policy; social character; transformation processes; systematic and synergetic approach; social transformation.

Рецензенти:

А. Халецька – д. н. держ. упр.

Н. Орлова – д. н. держ. упр.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2015

Прийнято до друку 26.11.2015